

Pregledni rad
UDK 911.3:32
316.42
911.5/9

Primljeno: 15. studenoga 2011.

Suvremeni izazovi dominantnim geopolitičkim vizijama

PETAR KUREČIĆ*

Sažetak

Geopolitička evolucija neprekidan je proces. Na geopolitičku evoluciju ponajviše utječu geopolitički uvjeti u kojima se odvijaju geopolitički odnosi i procesi. Spoznavanje geopolitičke evolucije nemoguće je bez kritičkog preispitivanja, pa i odbacivanja dominantnih geopolitičkih vizija. Postoje različite vrste teorijskih perspektiva koje odbacuju dominantne geopolitičke vizije i diskurse te geopolitičke prakse političkih elita. Te teorijske perspektive poznate su kao: kritička geopolitika, antigeopolitika, geopolitika podčinjenosti, feministička geopolitika, radikalna geopolitika. Postoje i različita shvaćanja odnosa tih teorijskih perspektiva, pri čemu je jasno da se sve preklapaju međusobno i svaka od njih posebno s kritičkom geopolitikom, razlikujući se u fokusu istraživanja i identifikaciji novih momenata, a bivajući slične po otklonu od dominantnih geopolitičkih vizija i prakse, na koje različito reaguju: davanjem kritike, pružanjem otpora ili nudenjem alternativa. U ovome radu fokus je istraživanja na antigeopolitici, radikalnoj geopolitičkoj viziji koja u pitanje dovodi odnose izrabljivanja i dominacije. Antigeopolitika predstavlja i teorijsku perspektivu koja je najozbiljniji izazov dominantnim načinima predstavljanja svijeta. Zagovaratelji antigeopolitike svoja istraživanja usredotočuju na antikolonijalne i antiimperijalističke borbe te na društvene pokrete i mreže koji se protive globalizaciji i geoekonomskoj logici koju zagovaraju političko-ekonomske elite država, multinacionalnih korporacija i međunarodnih institucija, posebice financijskih. Rad se osvrće i na ključne aspekte ostalih teorijskih perspektiva koje predstavljaju više ili manje radikalnan otklon od dominantnih geopolitičkih vizija.

Ključne riječi: geopolitička evolucija, teorijske perspektive, geopolitičke vizije, antigeopolitika, feministička geopolitika, društveni pokreti

* Dr. sc. *Petar Kurečić*, znanstveni suradnik, savjetnik u Hrvatskom saboru.

Uvod: geopolitička evolucija i nužnost stalnog preispitivanja geopolitičkih vizija

Geografska moć (ujedno i “znanje”, jer proizlazi iz saznanja o Zemlji koja oblikuju i prikazuju sami geografi) i geografija kao skup tehnologija moći ili mreža znanja koje “stvaraju” i u mentalne mape ljudi zapisuju geografsko znanje o svijetu, kao i povijesno ukorijenjeni oblici organiziranja prostora (od kojih su najpoznatiji i najdominantniji države) važna su problematika suvremenih istraživanja. Nепrekidno korištenje geografije (i proizvedenog “znanja” o Zemlji) od strane političkih elita dovelo je do višestoljetne zloupotrebe geografije radi ostvarenja političkih ciljeva (sadržanih u vizijama i diskursima).

Geopolitika, kao povijesno ukorijenjena forma te geografske moći i “znanja” te najbolji primjer zloupotrebe geografije, ipak doživljava neprekidnu evoluciju, na koju utječu promjene u geopolitičkim uvjetima koje utječu na formiranje geopolitičkih vizija. Evolucija geopolitike rezultat je nastanka novih vizija i njihove operacionalizacije kroz geopolitičke diskurse, koji zajedno čine dijelove geopolitičke imaginacije. Ako bismo te vizije i diskurse nazvali dijelom suvremene geopolitičke paradigme, ne bismo je mogli smatrati paradigmom u smislu u kojem znanstvene paradigme doživljava kritički racionalizam, jer se radi o vizijama i diskursima koji nisu empirijski provjerljivi. Sam naziv *geopolitička paradigma* upitan je jer se geopolitička promišljanja ne mogu nazivati znanstvenim paradigmatama. Stoga je bolje upotrebljavati termin *geopolitičke vizije*, koje nastaju u okviru geopolitičke imaginacije neovisno o tome je li ta imaginacija moderna ili postmoderna (više u: O’Tuathail, 2004: 97-98). Svaka geopolitička vizija produkt je vlastita tvorca te na nju posve jasno utječu porijeklo, rasa, narodnost, spol, vjera, socijalni status, životna iskustva i obrazovanje njezina tvorca. No najvažniji čimbenik koji utječe na stvaranje geopolitičke vizije jesu ciljevi tvorca koji se žele postići vizijom.

Spoznavanje geopolitičke evolucije, koje se odvija proizvodnjom geopolitičkih vizija i njihovom operacionalizacijom kroz geopolitičke prakse, nemoguće je bez kritičkog preispitivanja, pa i odbacivanja dominantnih geopolitičkih vizija. Kao izrazi navedenog preispitivanja, pa čak i odbacivanja, postoje različite vrste teorijskih perspektiva koje odbacuju dominantne geopolitičke vizije i diskurse te geopolitičke prakse političkih elita. Te su teorijske perspektive: kritička geopolitika, antigeopolitika, geopolitika podčinjenosti, feministička geopolitika, altergeopolitika (koncept koji pokušava spojiti antigeopolitiku i feminističku geopolitiku) i radikalna geopolitika. Postoje različita shvaćanja odnosa tih teorijskih perspektiva, pri čemu je jasno da se sve preklapaju međusobno i svaka od njih posebno s kritičkom geopolitikom, razlikujući se u fokusu istraživanja i otkrivanju novih momenata, a bivajući slične po otklonu od dominantnih geopolitičkih vizija i prakse, na koje različito reagiraju: kritikom, otporom i/ili nuđenjem više ili manje održivih alternativa.

Spomenute teorijske perspektive, različitog stupnja otklona od dominantnih geopolitičkih vizija, u geopolitici predstavljaju relativnu novost. Snažnija pojava takvih teorijskih perspektiva može se pratiti tek posljednjih tridesetak godina, dok su pravi procvat doživjele tek nakon svršetka hladnoratovskoga geopolitičkog poretka. Bile su potrebne specifične okolnosti, tj. specifični geopolitički uvjeti da bi teorijske perspektive koje nude otpor i/ili alternativu dominantnim geopolitičkim vizijama koje nameću hegemoni dobile na značaju. Naime morao se otvoriti “prostor” u geopolitičkom svijetu, prostor za djelovanje, koji bi im to omogućio. To se dogodilo ulaskom u suvremeno doba, jačanjem globalizacije i geoekonomskih vizija na račun do tada dominantne geopolitičke vizije hladnoratovskog globalnog sučeljavanja. Iako su te teorijske perspektive postojale i ranije te se bavile kritikom i novim pogledima na ranija povijesna razdoblja i odnose među različitim narodima i državama (studije kolonijalizma, studije ciljeva i djelovanja antikolonijalnih i antiimperijalističkih pokreta), one nisu mogle doći do izražaja. Osim toga intelektualno i praktično djelovanje njihovih zagovornika vrlo je često bilo blokirano i zabranjivano zbog tobožnjih razloga nacionalne sigurnosti.

U ovom radu najviše će pozornosti biti posvećeno jednoj od teorijskih perspektiva koje predstavljaju otklon od dominantnih geopolitičkih vizija, a koja je ujedno najradikalnija od svih navedenih teorijskih perspektiva – antigeopolitici. Osim najvažnijim aspektima, fokusu istraživanja i ciljevima antigeopolitike pozornost će biti posvećena i osnovnim ciljevima, fokusu istraživanja i aspektima ostalih teorijskih perspektiva koje su se odmaknule od dominantnih geopolitičkih vizija te njihovu međusobnu odnosu. Naime, postoje različita shvaćanja odnosa između navedenih teorijskih perspektiva, pri čemu se njihovi proučavatelji slažu da sve perspektive imaju određenih dodirnih točaka s kritičkom geopolitikom (koja na određeni način predstavlja i početak razdvajanja alternativnih od dominantnih geopolitičkih praksi). Različiti pogledi na te teorijske perspektive očituju se u tome što antigeopolitičari (npr. Routledge) antigeopolitiku prvenstveno smatraju šire utemeljenom teorijskom perspektivom, dok zastupnici altergeopolitike (npr. Koopman) i geopolitike podčinjenosti (npr. Sharp) više naglašavaju distinkciju između antigeopolitike (geopolitike otpora) te altergeopolitike, geopolitike podčinjenosti i feminističke geopolitike. Razlike se prvenstveno mogu objasniti zastupanjem različitih načina odgovora na dominantne geopolitičke vizije i, još važnije, različitih načina otpora dominantnoj geopolitičkoj praksi.

Antigeopolitika kao imaginacija: vizije i diskursi antigeopolitike

Antigeopolitika predstavlja bitno različitu vrstu imaginacije od moderne i postmoderne geopolitičke imaginacije. Možemo je nazvati i geopolitikom otpora ili geopolitikom odozdo.

Takvi nazivi proizlaze iz činjenice da je čitava geopolitička povijest zapravo povijest dominacije i nametanja određenih materijalnih praksi i nematerijalnih dis-

kursa i vizija koji su rađali otpore. Ne postoji geopolitika koja nije izazivala otpor. Čak i kada je taj otpor u povijesti bio toliko slab da je bio gotovo zanemariv, manifestirao se ako ne u materijalnom svijetu, onda u oprečnim vizijama koje su se suprotstavljale dominantnoj geopolitičkoj imaginaciji određenog perioda i vizijama koje je ona proizvodila. Antigeopolitika ujedinjuje borbu protiv dominacije (država i njihovih elita općenito te pojedinih velikih i moćnih država) i borbu protiv hegemonije (kao skupa pravila i obrazaca ponašanja na kojima počiva svjetski geopolitički poredak). Radi se o artikuliranju otpora protiv moći države, u unutarnjoj i vanjskoj politici, koji ima svoju povijest (Routledge, 2006: 233).

Obično je taj otpor bio usmjeren prema dominantnoj praksi i vizijama koje su proizvodile države nad drugim državama ili nad narodima, a dobar su primjeri ratovi u Europi u drugoj polovini 19. i prvoj polovini 20. stoljeća, kao i europski kolonijalizam, praćen porobljavanjem, pa i fizičkim uništavanjem pripadnika gotovo svih neeuropskih naroda. Za hladnoratovskog razdoblja antigeopolitika je prvenstveno bila usmjerena na kritiku prevladavajuće paradigme blokovskog sučeljavanja, utrke u naoružanju i mogućnosti nuklearnog rata i uništenja. S pojavom jačeg civilnog društva na Zapadu i razvojem disidentskih građanskih pokreta za ljudska prava na Istoku (od 1970-ih nadalje) jačaju antigeopolitičke vizije i pozivi na prekid hladnoratovskih odnosa, koji su kulminirali 1980-ih godina. No sam pojam nije bio u upotrebi sve do 1990-ih godina. Pojam antigeopolitika pojavio se u angloameričkoj kritičkoj geografskoj literaturi sredinom 1990-ih godina i usko je povezan s kritičkom geopolitikom kao prvenstveno dekonstrukcijskim pogledom na povijest geopolitike i na dominantne geopolitičke diskurse u prošlosti i sadašnjosti.

Antigeopolitika se stoga može smatrati skupom povijesno utemeljenih reakcija, prvenstveno od strane društvenih pokreta, na dominantne geopolitičke prakse i vizije elita. U užem smislu antigeopolitikom se smatra znanstveni koncept za proučavanje reakcija na dominantne geopolitičke prakse i vizije elita koji se pojavljuje prvenstveno u angloameričkoj geopolitici kritičkog predznaka 1990-ih godina, nakon svršetka Hladnog rata i jačanja globalizacije te jačanja postmoderne u odnosu na modernu geopolitiku.

Naime, prestanak hladnoratovskih geopolitičkih odnosa i čvrste blokovske podjele svijeta na određeni je način "oslobodio" prostor novim geopolitičkim praksama i novim geopolitičkim vizijama i diskursima. Ulaskom u novi svjetski poredak i jačanjem globalizacije i neoliberalizma, antigeopolitičke vizije usmjeravaju se na kritiku suvremene dominantne paradigme i iznalaženje alternativa, prvenstveno putem zaštite interesa i radničkih prava većine stanovništva pogođenog neoliberalnom globalizacijom, borbe protiv globalizacije i prekomjernog iskorištavanja prirodnih izvora, zaštite domorodačkih naroda i prostora na kojima obitavaju te zaštite prirodnog okoliša i borbe protiv globalnog siromaštva.

Iz navedenog se vidi da postoje različita povijesna razdoblja u kojima se mogu naći elementi antigeopolitičkog promišljanja koji nisu nužno bili dio znanstvenog opusa, nego izrazi volje različitih društvenih skupina i pokreta u borbi protiv dominacije vlasti, bila ona državna ili kolonijalna (radi se o otporu protiv dominacije i svemoći političke, vojne i ekonomske elite). U tom smislu moglo bi se govoriti o predznanstvenoj fazi antigeopolitike.

Antigeopolitiku treba razlikovati ne samo prema različitim povijesnim razdobljima nego i prema vrsti otpora, odnosno radi li se o otporu unutar režima (borba za poštovanje demokratskih standarda u geopolitičkim porecima koji pokazuju određene antidemokratske tendencije, primjer je borba Afroamerikanaca za građanska prava i borba žena za pravo na izbor), unutar različitih oblika otpora mogu se javiti hijerarhijska organiziranja i težnja za dominacijom, a različiti oblici otpora također mogu biti reprodukcije ili produljenje moći države (primjer je pokret Renamo i borba protiv vlasti u Mozambiku, kao saveznik vlasti aparthejda u Južnoafričkoj Republici) (Routledge, 2006: 233-234).

Antigeopolitika napada modernu i postmodernu geopolitičku imaginaciju, ali nije primarno usmjerena na preispitivanje prošlosti i "raskrinkavanje" geopolitičkih vizija moderne, nego na konstrukciju novih, antigeopolitičkih vizija. Antigeopolitika predstavlja korak dalje u razvoju misli koja odbacuje geopolitičke pretpostavke i bavi se konstruiranjem pretpostavki utemeljenih na stvarnoj kompleksnosti geografskog svijeta, a ne na geopolitičkom redukcionizmu. Osim toga antigeopolitika predstavlja izraz stavova društvenih skupina čiji stavovi i argumenti prije razvoja antigeopolitičke misli nisu mogli biti oblikovani u vizije i diskurse. Analogijom, može se govoriti i o antigeopolitičkoj imaginaciji.

Ako se prihvati uže shvaćanje geopolitike kao tehnologije vladavine i proizvodnje vizija državnštva u službi političkih elita država (O'Tuathail, 1998: 23), antigeopolitika se ne bi ni mogla smatrati geopolitikom. Naime, antigeopolitičke vizije i diskursi predstavljaju potpun otklon od geopolitičkih vizija i diskursa te prakse pod kojom se obično razumijeva djelatnost političkih i intelektualnih elita država te transnacionalnih organizacija i institucija povezanih s državama i usmjerenih k ostvarivanju privatnih interesa, ponajviše profita. Također, antigeopolitika se, za razliku od kritičke geopolitike, primarno ne bavi dekonstrukcijom tradicionalnih geopolitičkih vizija, stoga joj u fokusu nije geopolitičko razmišljanje, nego otpor takvom razmišljanju.¹

Međutim, antigeopolitika ne može opstojati niti uopće može biti smatrana potrebnom kao paradigma bez opstojanja i utjecaja geopolitike. Sam naziv te teorijske

¹ Dakako, to nipošto ne znači da se netko može na relevantan način baviti antigeopolitičkim promišljanjem ako nije upoznat s ciljevima i svrhom povijesnih i suvremenih geopolitičkih promišljanja.

perspektive ukazuje nam da se radi o sklopu antiteza koje se suprotstavljaju tezama i pretpostavkama na kojima se temelji geopolitika. Taj naziv ujedno ukazuje i na određen stupanj deficitarnosti u iznalaženju generalizacija i sistematizacija paradigmi koje zagovara antigeopolitika, koja ne samo da pobija teze na kojima počiva geopolitika nego i nudi akciju, tj. otpor. Možda bi stoga prikladniji naziv bio otpor geopolitici nego geopolitika otpora, jer odbacivanje teza geopolitike i nuđenje otpora više predstavljaju otklon od geopolitike nego dio onoga što se obično razumijeva pod ovdje već objašnjenim pojmom geopolitika. Rekonstrukcijske tendencije geopolitici suprotstavljenih teza mogu pomoći da ova, sada nazvana antigeopolitika, u budućnosti dobije veći stupanj sistematičnosti, proizvede više generalizacija i zasluži naziv koji ne bi bio samo negacija i suprotstavljanje nečemu, kao što je to slučaj s antigeopolitikom. Ključna je proizvodnja novih paradigmi koje će biti utemeljene na novim osnovama i odnosima, bez neprekidnog vraćanja u prošlost i kritiziranja geopolitike.

Antigeopolitika, međutim, ipak može biti i smatrana geopolitikom u širem smislu zbog toga što također proizvodi vizije koje se mogu nazvati antigeopolitičkim. Te vizije konkretizacijom rezultiraju diskursima koje bismo mogli nazvati i antigeopolitičkim.² Njihova je glavna značajka da su radikalno suprotne geopolitičkim vizijama, jer na potpuno drugačiji način, iz drugog kuta, zamišljaju globalni prostor i praksu kojom bi globalni prostor trebalo valorizirati. Drugačija prostorna praksa, radikalno suprotna prevladavajućoj, proizvodi i diskurse dijametralno suprotnih vrijednosti i predznaka. Gdje geopolitika vidi priliku, antigeopolitika može vidjeti opasnost. Gdje geopolitika promišlja ekonomsko valoriziranje, antigeopolitika može vidjeti uništavanje okoliša i izrabljivanje stanovnika. I geopolitika i antigeopolitika odraz su promišljanja vlastitih tvoraca i u njihovim očima obje su "realne", "objektivne" i "u pravu". Stoga je antigeopolitika, ako je tako percipiramo, ipak geopolitika, jer proizvodi vizije i diskurse o globalnom prostoru i uvjerena je u njihovu ispravnost.

Društveni pokreti i otpor dominaciji elita – fokus proučavanja antigeopolitike

Antigeopolitika se bavi društvenim pokretima i njihovim pokušajima da izazovu hegemoniju država, povezanu s podložnosti i moći. Društveni pokreti mogu se definirati kao kolektiviteti koji djeluju izvan institucionalnih kanala kako bi promovirali

² Geopolitički diskurs možemo definirati kao retorički i simbolički oblik promišljanja koji upotrebljavaju društveno moćne koalicije u dominantnim državama u svijetu kako bi objasnile globalnu politiku i opravdale vanjsku politiku i upotrebu moći od strane vlastitih država.

Antigeopolitički diskurs suprotnog je predznaka od geopolitičkog i predstavlja retorički i simbolički oblik promišljanja koji upotrebljavaju društveno slabije i podčinjene skupine u društvima država (ne samo najmoćnijih u svijetu) kako bi objasnile i razotkrile politiku moćnih država i njihovih elita te ponudile vlastita rješenja za promjenu dominantnih politika, tj. dominantne geopolitičke prakse u svijetu.

promjenu ili se odupirali promjenama u nekoj instituciji, društvu ili čak svjetskom poretku. Društveni pokreti stoga djeluju na razini institucija, na razini društava, ali i na globalnoj razini (Taylor, 1999: 9-10).

Društveni pokreti ujedno u pitanje dovode kolonizaciju “političkog” (misli se na politički prostor) od strane države. Proučavanje društvenih pokreta doprinos je antigeopolitike kritičkoj geopolitici, upravo u pravcu konstruiranja novih zaključaka i proučavanja novih problema te odmicanja fokusa proučavanja od makinacija koje provode države, čime se kritička geopolitika primarno bavi, dekonstruirajući geopolitičku povijest i vizije koje su je obilježile, a prvenstveno su povezane s jačanjem i zadržavanjem moći države i njezinih elita. Suvremena antigeopolitika proučava prvenstveno transnacionalnu koaliciju koju čine aktivisti mirovnih pokreta, aktivisti za ljudska prava i borci za očuvanje i zaštitu okoliša.

Osim povijesti otpora i samih društvenih pokreta kao opozicije svemoći država antigeopolitika proučava i tzv. “prostore otpora” te se bavi položajem društvenih pokreta unutar mreže s obje strane osporavanih odnosa između moći i znanja, kao i teorijskom analizom društvenih pokreta kao mnoštava koji se istražuju kroz analitički koncept znan kao “prostori otpora”. Antigeopolitika također proučava kritičku identifikaciju s društvenim pokretima koja bi uključivala davanje prednosti i razumijevanje “glasova” društvenih pokreta sa stajališta onih koji u njima sudjeluju te kritički angažman sa silnicama koje su opozicija državnim vlastima (Routledge, 1996).

Tab. 1: Antigeopolitička vizija: glavni fokusi istraživanja, subjekti, akteri i procesi

	Primarni fokusi istraživanja	Primarni subjekti u globalnom prostoru	Primarni akteri	Primarni procesi u globalnom prostoru
Antigeopolitička vizija	Izazovi monopolu država i njihovih elita, multinacionalnih kompanija i međunarodnih vladinih organizacija na oblikovanje i prezentiranje globalnog prostora	Mreže i tokovi informacija	Građanski pokreti i civilno društvo, domorodački narodi	Umrežavanje (<i>networking</i>) organizacija civilnog društva, antiglobalizacijskih pokreta, borbe naroda za prava na zemlju i prirodne resurse

Zanimljivo je vidjeti što o antigeopolitici kaže *International Encyclopedia of Human Geography*, koja antigeopolitiku ukratko opisuje ovako: “Antigeopolitika se može promatrati kao radikalna politička vizija koja u pitanje dovodi odnose izrabljivanja i dominacije kao što su imperijalizam i kolonijalizam, ali i kao alternativna

perspektiva koja predstavlja intelektualni izazov hegemonijskim načinima promatranja i predstavljanja svijeta”. Antigeopolitika kao perspektiva u prvi plan često stavlja osobnu i rodnu dimenziju, izraženu kroz osobna iskustva, kao što je slučaj u feminističkoj geopolitici. Zanimljivo je da sam pojam antigeopolitika nije našao širu primjenu u geopolitici te je i dalje ograničen na određen, ipak manji broj anglo-američkih autora koji se prvenstveno smatraju pripadnicima kritičke geopolitičke perspektive. Neodlučnost da se započne sa širom primjenom pojma možda se krije u samoj prirodi naziva, kao dihotomije koja upućuje na čistu suprotnost pojmu geopolitika, a ne na pojam koji bi doista definirao neku novu perspektivu ili viziju. Antigeopolitika je povijesno uvjetovan koncept koji se počeo upotrebljavati 1990-ih godina. Stoga se ne radi o “statičnoj i permanentnoj ideji (konceptu, mišljenju), nego o ideji koju treba neprekidno razvijati” (Oslender, 2009: 152-158).

Iz navedenih definicija i opisa antigeopolitike mogu se iščitati i osnovne značajke koje se povezuju s antigeopolitikom:

1. izazov antigeopolitike, koji je upućen svemoći države i hegemoniji države u unutarnjoj i vanjskoj sferi političkog, prvenstveno se odnosi na dovodjenje u pitanje izraza dominantnih prostornih praksi (geopolitičkih poredaka) kroz povijest i u sadašnjosti, kao i dominantnih izraza predstavljanja prostora (geopolitičkih diskursa);
2. unošenje osobnih iskustava i stavova u promišljanja;
3. rodna osviještenost (dodir s feminističkom geopolitikom, koju antigeopolitičari smatraju dijelom antigeopolitike);
4. neprekidna potreba za usavršavanjem i napretkom promišljanja i proizvodnje novih vizija i zaključaka, što predstavlja trajnu evoluciju antigeopolitike kao koncepta istraživanja.

Da bi se razumjela svaka od navedenih značajki antigeopolitike, potrebno ih je detaljnije izložiti i objasniti:

1. Geopolitička predstavljanja (predstavljanja geopolitičkog prostora) važan su dio hegemonijskih geopolitičkih diskursa koji oblikuju naš svakodnevni pogled na život. Geopolitički su diskursi geopolitički relevantni za odluke i akcije u međunarodnoj politici. Prostorni entiteti (od kojih su najvažniji države kao gotovo potpuni monopolisti na organizaciju globalnog prostora koji je dominantno organiziran u sustav teritorijalno-političkih entiteta nazvanih države) u antigeopolitici se više ne smatraju prirodnim (koji su nastali prirodno, koji su produkt “prirodnih” procesa i odnosa), nego političkim i kulturnim konstruktima koji oblikuju snažne geografske predodžbe o “nama” i “njima” unutar društva. Ti politički i kulturni konstrukti stvaraju zamišljene (imaginarne) društvene i kulturno homogene prostore, što onda

dovodi do prigušivanja svih razlika koje postoje unutar tih tobože kulturno i društveno homogenih prostora, organiziranih u teritorije (tj. teritorijalno-političke jedinice gdje potpuno dominiraju države). Upravo tu se kriju velike mogućnosti razvoja za antigeopolitiku, koja ne priznaje takvu umjetno stvorenu homogenizaciju u organiziranju globalnog prostora. Antigeopolitika odbacuje društvene i kulturno homogene prostore kao teritorijalnu zamku (vidjeti: Agnew, 1994) koja daje pogrešnu sliku kompleksnosti svijeta, a najpoznatijom takvom teritorijalnom zamkom ocjenjuje nastanak nacionalne države kao "idealne političke zajednice". Države, naime, osim možda onih najhomogenijih, poput Islanda, nisu društveno i kulturno homogeni prostori, nego više ili manje heterogeni. Procesom globalizacije, revolucijom komunikacija i informacija te globalnom cirkulacijom ljudi, roba i informacija države postaju sve manje homogene, a njihove granice sve su više porozne za utjecaje izvana, pozitivne i negativne. Države se stoga moraju istraživati kao složene konstrukcije i plodovi historijskog razvoja, a ne kao homogene jedinice. To je prvi, dekonstrukcijski cilj antigeopolitike. Antigeopolitika pokušava proniknuti u heterogenost prostora i društvenih grupa koje ih nastanjuju, pa stoga težište istraživanja nije na državi, nego na otporima moći država, koja se iskazuje kroz političku praksu država, i geopolitičkim diskursima koji stvaraju, ali ujedno i opravdavaju tu praksu, modificirajući se sukladno s iskustvima iz te prakse i čineći tako dijalektički isprepletenu kombinaciju s praksom.

2. Osobna iskustva imaju značajnu ulogu u antigeopolitici. Okosnica tekstova, ali i znanstvenih radova i članaka koji se mogu označiti antigeopolitičkim često su upravo iskustva autora prikupljena "na terenu". Autori antigeopolitičkih tekstova odlaze u države u kojima primjećuju antigeopolitičke tendencije, susreću se s ljudima, stanovnicima pojedinih prostora koji se organiziraju u društvene pokrete, ponukani na to zloupotrebom moći koju koncentrira država, njezina elita i represivni aparat. Dobar primjer takvih iskustava, obrađenih i pretočenih u tekstove, jesu radovi o zapatistima, koji su u pokrajini Chiapas u Meksiku (Subcommandante Marcos, 2003; Watson, 2001) organizirali općenarodni pokret protiv otuđivanja zemlje i uništavanja prirodnih resursa na prostorima gdje stanovnici žive i više tisućljeća, kao potomci nekadašnjih indijanskih plemena. Tu su i mnogi tekstovi koji spadaju u domenu antigeopolitike, a bave se različitim oblicima otpora lokalnih zajednica političke i ekonomske dominacije u manje razvijenim državama svijeta, poput Kolumbije, Bolivije, Filipina, Tanzanije (vidjeti više u: Escobar, 2001; Lindio i McGovern, 2006; Sharp, 2011; Watts, 2010) i dr.
3. Rodna osviještenost i rodne studije također su odigrale veliku ulogu u razvoju antigeopolitike. Kad su u pitanju društveni pokreti i politička sociolo-

gija, središnja je struka, i u teoriji i u istraživanju, dugo vremena zanemarivala ulogu rodova u društvenim protestima. Tek je 1990-ih godina obim istraživanja feminističkih znanstvenika u društvenim znanostima pokazao da rod može biti važan čimbenik u objašnjavanju pojave, prirode i učinaka društvenih pokreta, čak i onih koji ne potiču niti govore jezikom rodnog konflikta niti otvoreno promiču promjenu odnosa među rodovima.³ Procesi povezani s rodovima i njihovim razumijevanjem vrlo su korisni za objašnjavanje društvenog i političkog konteksta, struktura i strategija društvene (i političke) mobilizacije, kao i kolektivnih identiteta društvenih pokreta. Povezivanje rodnih teorija s općim teorijama društvenih pokreta pomaže spoznavanju roda kao ključnog čimbenika u objašnjavanju društvenih pokreta te objašnjavanju uloge socijalnih pokreta u konstrukciji i rekonstrukciji roda (engl. *gender*) kao koncepta (Taylor, 1999: 13-25).

Ono na što ukazuje feministička geopolitika i gdje nudi drugačiji pogled možda se najbolje vidi u kritici suvremenih institucija moći (države, tj. vlade, oružane sile, multinacionalne kompanije). Naime, sve institucije koje raspolažu nekom moći izrazito su maskulinizirane i stvorene prema muškom pogledu na svijet, a odluke i kontrolu u njima imaju muškarci. Tu moć feministička geopolitika povezuje i s uništavanjem okoliša. Naime, upravo su te institucije kojima dominiraju muškarci odgovorne za najveći dio uništavanja okoliša, koje je posebno uzelo maha posljednjih stotinjak godina (a pogotovo posljednjih nekoliko desetljeća). "Stručnjaci" koji daju procjene o stanju Zemlje (prirodnog okoliša) također su uglavnom muškarci (Seager, 1993: 5-6).

Još je jedan primjer rodno osviještenog antigeopolitičkog istraživanja istraživanje feminizma i nacionalizma u okviru koncepta rodno osviještenog kulturnog relativizma, kao perspektive koja žene stavlja u središte spoznavanja, a njihova iskustva u kontekst njihove kulture. Feminizam i nacionalizam poklapaju se unutar barem tri vrste uvjeta u društvu: kao povijesni društveni pokreti za nacionalno oslobođenje, kao pokreti za priznavanje identiteta koji vode borbe u vlastitim društvima te kao suvremeni protukolonizatorski pokreti koji se bore protiv suvremenog kolonijalizma, tj. neokolonijalizma. To su tri vrste uvjeta u kojima feminizam i nacionalizam koincidiraju (West, 1992: 563-565). Feministička geopolitika danas se tretira

³ Kao što je već spomenuto, postoje različita shvaćanja odnosa antigeopolitike i feminističke geopolitike. Antigeopolitičari smatraju feminističku geopolitiku dijelom antigeopolitike (jer također predstavlja geopolitiku "odozdo" i nudi drugačiji pogled na svijet od onoga koji nude dominantne geopolitičke vizije, istodobno zagovarajući promjene), dok feministička geopolitika smatra da se ta disciplina u velikoj mjeri preklapa s antigeopolitikom.

kao dio antigeopolitike koji nema samo dekonstrukcijski karakter, odnosno koji upozorava na nepravde i rodnu neravnopravnost (jedno od glavnih obilježja povijesti, ali i sadašnjosti geopolitike upravo je potpuna maskuliniziranost diskursa koja se prikazuje kao ideal i izraz je dominantnog muškog pogleda na svijet). Feministička geopolitika ima i rekonstrukcijski karakter (može se smatrati dijelom antigeopolitike ili posebnom teorijskom perspektivom koja se preklapa s antigeopolitikom) koji, među ostalim, donosi nove poglede na sigurnost, koju shvaća mnogo šire nego što je to prije činila geopolitika, dajući širu definiciju sigurnosti koju vidi kao sigurnost na “mnogo više mjesta, za mnogo više ljudi”. Takav tip feminističke geopolitike koji bi spojio feministički i antigeopolitički pogled i koncepte mogao bi se zvati *altergeopolitika*, ukazujući na to kako razne društvene grupe prakticiraju geopolitiku, počevši od vlastitih domova, ulica i raznih vrsta “džungli” (primjerice, urbana džungla). Kod te vrste feminističke geopolitike, u ovom slučaju nazvane altergeopolitika, posebno je bitno da ne ostane na akademskoj razini, nego da se spušta među društvene skupine i u razne prostore (više u: Koopman, 2011) i da bilježi procese koji se događaju “ispod radara”, tj. daleko od fokusa državnih struktura i službene “javnosti”.

4. Nužna je permanentna evolucija antigeopolitike kao koncepta istraživanja kako bi se uspjela sagledati kompleksnost svijeta i neprekidne promjene koje se u njemu događaju te kako bi se na te promjene odgovorilo objašnjenjima. Antigeopolitika mora biti čitavo vrijeme “u stanju pripravnosti” kako bi mogla ispravno detektirati aktivnosti društvenih pokreta i proučavati njihove ciljeve.

Tab. 2: Prikaz teorijskih perspektiva suprotstavljenih dominantnim geopolitičkim vizijama

Teorijska perspektiva	Fokus istraživanja	Svrha istraživanja
<i>Kritička geopolitika</i>	Dominantne geopolitičke prakse i vizije	Kritika utemeljena na znanju
<i>Antigeopolitika</i>	Društveni pokreti i njihovo djelovanje	Otpor dominaciji, izlazak iz zadanih okvira državnih struktura moći i vlasti
<i>Geopolitika podčinjenosti</i>	Marginalizirane i podčinjene društvene skupine u postkolonijalnim društvima	Nuđenje alternativa ostvarivih u stvarnim uvjetima (oživotvorene alternative)
<i>Feministička geopolitika</i>	Upozoravanje na nepravde i rodnu neravnopravnost; Rodna osviještenost i novi koncept “sigurnosti za sve” (altergeopolitika)	Feministički pogled na dominaciju maskuliniziranih geopolitičkih vizija koje su dominirale poviješću

Geopolitika podčinjenosti: nuđenje ostvarivih alternativa umjesto kritiziranja i otpora

Jedna vrsta geopolitike koja se djelomično preklapa s antigeopolitikom jest tzv. geopolitika podčinjenosti ili geopolitika podčinjenih (engl. *subaltern geopolitics*). Termin *podčinjen* (engl. *subaltern*), koji je počeo upotrebljavati A. Gramsci (možda i kao sinonim za proletarijat), ušao je u postkolonijalne studije preko radova *Subaltern Studies Group*, skupine intelektualaca iz Južne Azije koji su kolonijalnu povijest počeli proučavati iz perspektive koloniziranih naroda, a ne kolonizatora (Morton, 2007: 96-97). Spivak ističe ključnu razliku između radništva i podčinjenih. Naime, on radništvo ne smatra podčinjenim jer je ono dio hegemonijskog diskursa i također želi "svoj dio". Termin podčinjen odnosi se isključivo na postkolonijalna društva i skupine koje u njima i dalje imaju podčinjen položaj (De Kock, 1992).

Sam koncept podčinjenosti izravno je povezan s postkolonijalnim gledištima na odnose moći i zagovara poziciju koja nije potpuno drugačija, protivna ili alternativna dominantnoj geopolitici, nego je to dvoznačna pozicija marginalnosti određenih aktera (više u: Sharp *et al.*, ur., 2000). Značajka je geopolitike podčinjenosti, po vlastitu viđenju, nuđenje kreativnih i u stvarnom životu ostvarivih (isprobanih, proizvedenih) alternativa dominantnoj geopolitičkoj praksi, a ne samo kritika i otpor.

U tome smislu takva je geopolitika više geopolitika ostvarive alternative nego geopolitika otpora i borbe protiv dominacije. Upravo je taj korak ono što "nedostaje" kritičkoj geopolitici, čija je primarna značajka ustrajna kritika i "raskrinkavanje" dominantne geopolitičke prakse i geopolitičkih vizija. Geopolitika podčinjenosti dominantnim geopolitičkim vizijama ponajviše zamjera ignoriranje čak i osnovnih životnih potreba više od 80 posto stanovništva svijeta, koje živi u državama koje ne pripadaju razvijenom svijetu. Dominantne geopolitičke vizije primarno se bave osiguravanjem što veće razine obilja za bogate, koji nipošto ne čine većinu stanovništva svijeta, ali ni čitavo stanovništvo razvijenih zemalja. Dapače, socijalne razlike u razvijenim zemljama također se povećavaju. Srednja klasa sve je malobrojnija, dok istodobno raste broj bogataša i broj siromašnih stanovnika.

Borba za očuvanje lokalnih zajednica i kultura, nasuprot globalizmu, jedna je od strategija otpora globalizaciji koja pokušava izbrisati posebnosti različitih lokacija. To je izravan odgovor lokalizama na globalizam, u kojem društveni pokreti pronalaze svoj prostor za akciju, a akademska zajednica prostor za proučavanje tendencija podčinjenih koji štite vlastite lokalne zajednice od globalizacije, tj. lokalizam se postavlja nasuprot globalizmu (više u: Escobar, 2001), što ukazuje i na jasne antigeopolitičke tendencije pružanja otpora, a ne samo na nuđenje alternativa.

Kao što dominantne geopolitičke vizije pate od ignoriranja i zanemarivanja potreba većine svjetskog stanovništva (kao i od ekoloških ugroza, rodne neravnopravnosti, ekonomskog izrabljivanja, nepoštivanja ljudskih prava itd.), dominantne para-

digme u znanosti o međunarodnim odnosima (osim što pate od sličnih nedostataka kao dominantne geopolitičke vizije) ne uspijevaju na prihvatljiv način objasniti dva središnja pitanja u međunarodnom sustavu – uzroke većine svjetskih sukoba i ponašanja većine država svijeta. Ne uspijevaju ih objasniti zato što stvaraju generalizacije i zaključke na temelju podataka koje dobivaju iz ograničenih izvora i kojima nedostaje stvaran povijesni kontekst.⁴ Oba nedostatka izviru iz velikih nejednakosti u mogućnostima “proizvodnje znanja” o međunarodnim odnosima, što je izravna posljedica nejednakosti u sposobnosti materijalne produkcije u međunarodnom sustavu. Stoga je potrebno u znanost o međunarodnim odnosima uvesti povijesni i društveni kontekst u kojem bi nerazvijene države i većina svjetskog stanovništva dobili zaslužno mjesto, a međunarodni se odnosi istraživali i iz njihove perspektive. To bi spriječilo pogrešne zaključke i gledišta koja ignoriraju realnosti svijeta (više u: Ayoob, 2002).

Država u suvremenom, globaliziranom svijetu ima dvojaku ulogu, ona je istodobno čimbenik koji otvara, ali i ograničava mogućnosti. To je realnost koju prepoznaje geopolitika podčinjenosti, koja nije toliko ograničena promišljanjima u kategorijama granica koje predstavlja država, već se više fokusira na problematiku “globalnog društva” (Ayoob, 2002) i, unutar njega, razliku između razvijenih i bogatih društava i onih podčinjenih, što je posljedica višestoljetnog kolonijalnog i suvremenog, neokolonijalnog izrabljivanja.

Tab. 3: Obrasci dominacije i podčinjenosti kao predmet istraživanja teorijskih perspektiva koje nude alternativu ili otpor suvremenim dominantnim geopolitičkim vizijama i praksi

Obrasci dominacije	Vršitelji dominacije	Podčinjeni/e dominaciji
Rasa, rasizam	“Bijeli”, kolonizatori, tj. Europljani ili europskog porijekla	“Obojeni”, kolonizirani, tj. domorodački narodi izvaneuropskih kontinenata
Spol	Muškarci	Žene
Razvijenost ekonomije	“Razvijeni svijet”	“Svijet u razvoju”
Imovni status	“Bogati”	“Siromašni”
Sukob kapital-rad (vlasništvo nad kapitalom i sredstvima za proizvodnju)	Kapitalisti i finansijski moćnici	Radnici i uzdržavane kategorije stanovništva

⁴ Postavlja se pitanje može li zapadnjački viđena povijest odnosa europskih naroda i naroda neeuropskog porijekla dati stvarne odgovore na probleme koji danas obilježuju odnose razvijenih i nerazvijenih dijelova svijeta. Europski narodi, sa svojim načinom života i kulturom, preneseni u izvaneuropske dijelove svijeta također ne mogu pojmiti povijest iz perspektive neeuropskih na-

Geopolitika podčinjenosti se prema svom objektu istraživanja preklapa i s feminističkom geopolitikom i s antigeopolitikom, dok se istodobno sve nabrojane geopolitičke perspektive preklapaju s kritičkom geopolitikom. Ono što razlikuje sve te različite teorijske perspektive u geopolitici jest primarni objekt istraživanja i pristup koji primjenjuju. U svakom slučaju, zajednički je denominator svim tim geopolitičkim teorijskim perspektivama otklon od dominantnih geopolitičkih vizija i od moderne geopolitičke imaginacije općenito.

Geopolitika podčinjenosti ne predstavlja pokušaj da se stvori novi koncept koji bi nastao iz kritičke geopolitike radi njega samog, nego pokušaj da se u fokus istraživanja dovedu potrebe i problemi onih koji su podčinjeni i čiji se glas ne čuje. Geopolitika podčinjenosti, usko povezana s postkolonijalnim studijama, pokušava dati novi pogled na jedan uglavnom zanemarivan aspekt geopolitike geopolitičkog prostora (Ashley, 1987).

Radikalna geopolitika

Jedan od odgovora na neoliberalizam i globalizaciju, koji bi se mogao svrstati u domenu antigeopolitike jest vrsta geopolitike poznata pod nazivom radikalna geopolitika, koja se kao kritički intonirana, politički i ekonomski određena geopolitika bavi prvenstveno odgovorom na pitanje zašto, tj. uzrocima događaja, pritom ne zanemarujući i odgovore na pitanje kako se događaji odvijaju. Radikalna geopolitika posebno se bavi relativnom važnošću geopolitičkih i geoeekonomskih čimbenika koji pokreću političke akcije. Zanimljivo je da radikalna geopolitika pridaje pozornost i geopolitičkim i geoekonomskim čimbenicima, proučavajući njihovo međudjelovanje, te da uvažava političku ekonomiju, koju uključuje u geopolitička istraživanja, što ostali geopolitički pristupi često ne čine (više u: Mercille, 2008). Radikalna geopolitika kod glavnih aktera u međunarodnim odnosima (primjerice u vanjskoj politici SAD-a) identificira geopolitičku logiku (pritisak javnosti na političare i obećanja koja oni moraju ispuniti) te geoekonomsku logiku djelovanja (oblikovanu prirodnom težnjom kapitalizma za neprekidnim širenjem i novim tržištima).

Radikalna geopolitika daje geoekonomiji i geoekonomskoj logici zapaženo mjesto i prepoznaje da iza vanjskopolitičkih akcija stoji geoeekonomska logika. Ako se svijet analizira kroz prizmu radikalne geopolitike, moglo bi se zaključiti da je vri-

roda. Pojednostavljeno rečeno, tamo gdje za kolonizatore i doseljenike u Novi svijet povijest počinje, za većinu domorodačkih naroda završava. Iako u većini slučajeva tada počinje njihova pisana povijest, završila je povijest njihova autonomnog razvoja, a počela povijest uništavanja njihovih društava i prirodnog okoliša. Autori koji pripadaju kritičkoj geopolitici, antigeopolitici i geopolitici podčinjenosti smatraju da je potrebno drugačije, alternativno gledanje na povijest, mnogo šire od zapadnjačkog pogleda, koji ima trajan utjecaj i na suvremene odnose između razvijenog i nerazvijenog svijeta.

jeme ulaska u geoekonomski svijet nastupilo mnogo ranije od svršetka Hladnog rata i ulaska u transnacionalni liberalizam kao suvremeni geopolitički poredak. Jedan je od dokaza za to jačanje ekonomske prisutnosti i angažiranosti i otvaranje država u razvoju, njihovih tržišta, kao i privatizacija državnih sektora njihovih ekonomija pod utjecajem institucija kao što su MMF i Svjetska banka, još od 1970-ih godina. U drugoj polovini 1970-ih i u 1980-im godinama u nizu su država provedene radikalne neoliberalne reforme, deregulacijom, privatizacijom, rezanjem javne potrošnje i uspostavom slobodne trgovine, i to uz veću ili manju prijetnju silom i uvelike prisutno državno nasilje,⁵ što znači da je geoekonomska logika već tada uzela velik zamah u vanjskopolitičkom rezoniranju najmoćnijih država, posebice SAD-a.

Kozmopolitizam kao odgovor na suvremenu dominantnu prostornu praksu globalizacije i neoliberalizma

Tržišni kapitalizam i ekonomske slobode u suvremenim geopolitičkim uvjetima u dominantnim se geopolitičkim vizijama suvremenog doba prikazuju kao sljedeći korak u evoluciji društava, bez kojeg progres i razvoj nisu mogući. Programi makroekonomske stabilizacije, provedeni pod paskom Svjetske banke i MMF-a, u duhu Washingtonskog konsenzusa, srušili su trgovinske barijere koje su štatile manje konkurentne ekonomije od onih razvijenijih te ih tako počeli izlagati bespoštednoj konkurenciji koja je uništavala radna mjesta u državama koje su bile prisiljene sklopiti aranžmane s MMF-om. Programi dubokih i brzih strukturnih reformi nazvanih šok-terapijama opravdavaju se nužnošću i korisnošću za podizanje konkurentnosti i produktivnosti ekonomija. Tvrdilo se da će ti programi povećati ekonomski rast i smanjiti razinu siromaštva svuda u svijetu, neovisno o regiji i državi u kojoj se provode. Plaće u javnom sektoru država koje su bile prisiljene zatražiti aranžmane s MMF-om gotovo se u pravilu smanjuju, što smanjuje potrošnju i ne potiče oporavak ekonomije. Istodobno se otpuštaju zaposlenici u javnom sektoru te velik dio javnih djelatnosti, kao i nacionalne imovine prelazi u ruke domaćih ili inozemnih privatnika, duboko povezanih sa strukturama vlasti.

Neoliberalizam potiče koncentraciju globalne ekonomije u rukama multinacionalnih korporacija i njihovih saveznika, poput vladinih organizacija i agencija, međunarodnih banaka i financijskih institucija te međunarodnih organizacija kao što su MMF i Svjetska banka. Radi se o korporacijskom kapitalizmu koji slobodnu

⁵ Primjeri su takvih država Čile, Argentina, Brazil i Urugvaj, gdje su neoliberalne mjere i šok-terapiju uvele vojne hunte, pritom ubijajući i mučeći sve protivnike režima i takve ekonomske politike. Neoliberalne mjere provedene su, po cijenu građanskog neposlušna, 1980-ih godina u Boliviji i Velikoj Britaniji. U Poljskoj i Rusiji provedene su 1990-ih, a 1980-ih godina počele su se provoditi u Kini, službeno komunističkoj državi, gdje je nasilje i gušenje prosvjeda 1989. godine na Trgu Tiananmen bilo kulminacija otpora kineskoj verziji radikalne šok-terapije. Više u: Klein, 2007.

ekonomiju, bez utjecaja države, smatra najvišom vrijednošću (više u: Klein, 2007). Međutim, neoliberalnu ekonomsku ideologiju i praksu, bez obzira na njihov gotovo potpuno globalan doseg i utjecaj, ne treba miješati s kozmopolitizmom.

Kozmopolitizam je, kao etos, kao “stanje svijesti”, skup lojalnosti čovječanstvu kao takvome. Takva vizija nastaje kao suprotnost isključivoj lojalnosti lokalnim interesima i nacionalizmu (Nussbaum, 1996, 1997). Međutim, postoje mišljenja koja tvrde da kozmopolitizam, u smislu odanosti kategoriji “čovjeka”, tj. humanosti, nije moguć ni u teoriji, a kamoli u praksi, niti je takve stavove moguće politički kapitalizirati, posebno kada nas okružuju suvremene snažne silnice globalizacije.

Čuvena rečenica iz Marxova i Engelsova *Manifesta*, koja kaže da je: “buržoazija, kroz svoju eksploataciju svjetskog tržišta dala kozmopolitski karakter proizvodnji i potrošnji u svakoj državi”, na prvi pogled izgleda kao kritika kozmopolitizma. Zaista, teško je razlikovati argumente koji zagovaraju kozmopolitizam od onih koji su sadržani u neoliberalnom “moralnom subjektu” A. Smitha, koji radošno koristi i usmjerava tržišne silnice gdje god je to moguće ili, što je još gore, one koje su ukorijenjene u globalizirajućoj geopolitici nacionalnih i međunarodnih interesa SAD-a (Brennan, 1997: 25). U svakom od tih slučajeva itekako postoji određeni oblik prisile – smatraju kritičari (Harvey, 2000: 529-530).

Razlikovanje argumenata ipak je itekako nužno, jer kozmopolitizam o kakvom je promišljao I. Kant nema ništa zajedničko s neoliberalizmom kao ekonomskom dogmom i neoliberalnom ekonomskom praksom kao oživotvorenjem te dogme.

Kozmopolitizam poziva na jednakost i u prvi plan stavlja čovjeka, propagirajući humanost i političke slobode. Neoliberalizam, suprotno kozmopolitizmu, u prvi plan postavlja potpuno slobodno tržište kao sakrosanctnu kategoriju i najviši ideal kojem treba težiti. U njemu su uloga čovjeka i dobrobit određene zajednice posve nebitni. Dapače, dosegnuti standardi zaštite ljudskih prava, posebno kad su u pitanju socijalna prava, predstavljaju samo otprije prisutnu smetnju koju treba što prije otkloniti.

Činjenica da je kozmopolitizam zapravo radikalno suprotstavljen neoliberalnom globalizmu može se naći i u terminu kozmopolitizam podčinjenosti (engl. *sub-altern cosmopolitanism*), koji označava protuhegemonijsku praksu, otpore, pokrete i borbu različitih društvenih skupina protiv neoliberalne globalizacije, a posebice protiv socijalne isključenosti (Santos de Sousa, 2002). Neoliberalna globalizacija dovodi do sve veće socijalne isključenosti ili “nepotrebnosti” sve većeg postotka stanovništva na tržištu rada. U neoliberalnoj praksi ono što nije “potrebno” na tržištu rada nije potrebno ni u društvu i ne predstavlja prednost i dobitak, nego uteg.⁶

⁶ Dakako, potrebe na tržištu rada određuju vlasnici kapitala, a ne društvo u cjelini. Stoga poslove koje bi trebalo obavljati mnogo više radnika da bi bili kvalitetno izvršeni obavlja što manje

Još jedna vrsta kozmopolitizma koja predstavlja otklon od dominantnih geopolitičkih vizija jest feministički kozmopolitizam, koji za razliku od maskuliniziranog kozmopolitizma, koji prihvaća normativna određenja liberalnog demokratskog oslobađanja i slobode izbora, subjekte promatra u neprekidnoj promjeni kroz koju prolaze putem dijalektičkog procesa priznavanja unutar višestrukih mreža moći, smatra J. Butler (Mitchell, 2007).

Različiti oblici odgovora, tj. otpora dominantnim vizijama nisu otpori usmjereni prema kozmopolitizmu, nego otpori dominantnoj, neoliberalno determiniranoj geopolitičkoj praksi. Ti otpori poprimaju različite oblike, od pokreta za oslobođenje i priznavanje autonomije pojedinih naroda pa do pokreta civilnog društva i antiglobalizacijskih pokreta, čije djelovanje ne poznaje državne granice.

Zaključak

Teorijske perspektive različite od dominantnih geopolitičkih vizija relativna su novost u geopolitici, prisutna posljednjih tridesetak godina. Nakon sloma hladnoratovskoga geopolitičkog poretka dolazi do značajnijeg jačanja perspektiva koje predstavljaju izazove dominantnim geopolitičkim vizijama nudeći alternative ili pružajući otpor. Te teorijske perspektive ponajprije su odgovori na intelektualnu i vrijednosnu ograničenost tradicionalne geopolitike kao povijesno utemeljene forme moći i znanja, primarno determinirane diskriminacijom i putem nje ostvarivanom dominacijom na temelju spola, moći, rase i nacionalnosti.

Međutim, u suvremenim geopolitičkim i geoekonomskim uvjetima, sve više obilježenim geoekonomsom paradigmom, osim tih "tradicionalnih" obrazaca dominacije javlja se sve snažnija reakcija na odnose dominacije i podložnosti klasa u pojedinim društvima. Povećanje jaza između bogatog i razvijenog te siromašnog i nerazvijenog dijela svijeta, brzo povećanje broja stanovnika siromašnih država koje pojačava ionako gotovo neizdržive populacijske pritiske na okoliš i prirodne resurse te globalno zatopljenje i zagađenje prirodnog okoliša najvažniji su trendovi koji će u budućnosti dati još veću važnost teorijskim perspektivama alternative i otpora.

U ovom članku obrađene teorijske perspektive neprekidno upozoravaju na probleme dugoročne neodrživosti sadašnjih odnosa u svijetu između onih koji dominiraju i onih koji su podčinjeni, kao i neodrživosti ubrzanog uništavanja prirodnog okoliša. One mogu ponuditi ne samo teorijske odgovore nego i platforme za akciju. Nasuprot njima, dominantne geopolitičke vizije ne mogu, tj. ne žele ponuditi od-

radnika kako bi vlasnici kapitala i sredstava za proizvodnju mogli maksimalizirati profite, što je opet nemoguće postići bez neprekidnih kršenja radničkih prava, na što vlasti u većini država, posebice onih slabije razvijenih, zatvaraju oči. Istodobno, u javnom sektoru, gdje izrabljivanje radnika ipak nije toliko moguće, privatizacijom pojedinih dijelova smanjuje se cijena rada, pada kvaliteta usluga i otvaraju se mogućnosti za raširenu korupciju među javnim službenicima.

govore jer su po samoj svojoj biti izrazi političke volje elita koje su svjesne da bi radikalne promjene suvremenih geopolitičkih odnosa ugrozile njihovu poziciju dominacije.

LITERATURA

- Agnew, J. (1994), The territorial trap: The geographical assumptions of international relations theory, *Review of International Political Economy*, 1 (1), 53-80.
- Ashley, R. (1987), The Geopolitics of Geopolitical Space: Toward a Critical Social Theory of International Politics, *Alternatives* (13), 403-434.
- Ayoob, M. (2002), Inequality and theorising in international relations: The case for subaltern realism, *International Studies Review*, 4 (3), 27-48.
- Brennan, T. (1997), *At Home in the World: Cosmopolitanism Now*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.
- Dalby, S. (2008), Imperialism, Domination, Culture: The Continued Relevance of Critical Geopolitics, *Journal of Geopolitics*, 13 (3), 413-436.
- De Kock, L. (1992), Gayatri Chakravorty Spivak: New Nation Writers Conference in South Africa (Interview), *A Review of International English Literature*, 23 (3), 29-47.
- Escobar, A. (2001), Culture sits in places: reflections on globalism and subaltern strategies of localization, *Political Geography*, 20 (2), 139-174.
- Harvey, D. (2000), Cosmopolitanism and the Banality of Geographical Evils, *Public Culture*, 12 (2), 529-564.
- Klein, N. (2007), *Shock Doctrine: The Rise of Disaster Capitalism*, Knopf Canada, Toronto.
- Koopman, S. (2011), Alter-geopolitics: Other securities are happening, *Geoforum*, 42 (3), 274-284.
- Lindio-McGovern, L. (2006), Neo-liberal globalization in The Philippines: its impact on Filipino women and their forms of resistance, Electronic Proceedings of Annual Meeting "Globalization and Neoliberal Crises: Social Problems and Social Struggles", *Society for the Study of Social Problems*, <http://www.sssp1.org/>.
- Mercille, J. (2008), The radical geopolitics of US foreign policy: Geopolitical and geo-economic logics of power, *Political Geography*, 27 (5), 570-586.
- Mitchell, K. (2007), Geographies of identity: the intimate Cosmopolitan, *Progress in Human Geography*, 31 (5), 706-720.
- Morton, S. (2007), The subaltern: Genealogy of a concept, u: Spivak, G., *Ethics, Subalternity and the Critique of Postcolonial Reason*, Polity, Malden, Massachusetts, USA, str. 96-97.
- Nussbaum, M. (1996), *For Love of Country: Debating the Limits of Patriotism*, Beacon Press, Boston.

- Nussbaum, M. (1997), Kant and Stoic Cosmopolitanism, *Journal of Political Philosophy*, 5, 1-25.
- Oslender, U. (2009), Anti-geopolitics, u: Kitchin, R., Thrift, N. (ur.), *International Encyclopedia of Human Geography*, Elsevier Ltd., London – Amsterdam, str. 152-158.
- O'Tuathail, G. (1998), Postmodern Geopolitics? The Modern Geopolitical Imagination and Beyond, u: Ó Tuathail, G., Dalby, S. (ur.), *Rethinking Geopolitics*, Routledge, London, str. 16-38.
- O'Tuathail, G. (2004), Geopolitical Structures and Cultures: Towards Conceptual Clarity in the Critical Study of Geopolitics, u: Tchantouridze, L. (ur.), *Geopolitics: Global Problems and Regional Concerns*, Bison Paper 4, Centre for Defence and Security Studies, Winnipeg, str. 75-102.
- Routledge, P. (1996), Critical geopolitics and terrains of resistance, *Political Geography*, 15 (6-7), 509-531.
- Routledge, P. (2006), Anti-geopolitics, u: Ó Tuathail, G., Dalby, S., Routledge, P. (ur.), *The Geopolitics Reader*, Routledge, London.
- Routledge, P., Cumbers, A. (2009), *Global Justice Networks: Geographies of Transnational Solidarity*, Manchester University Press, Manchester.
- Santos de Sousa, B. (2002), *Toward A New Legal Common Sense: Law, Globalization, and Emancipation*, Butterworth Lexis Nexis edition, London.
- Seager, J. (1993), *Earth Follies: Feminism, Politics and the Environment*, Earthscan, London.
- Sharp, J. (2011), A subaltern critical geopolitics of the war on terror: postcolonial security in Tanzania, *Geoforum*, 42 (3), 297-305.
- Sharp, J., Routledge, P., Philo, C., Paddison, R. (ur.) (2000), *Entanglements of power: geographies of domination/resistance*, Routledge, New York.
- Slater, D. (2004), *Geopolitics and the post-colonial: rethinking north-south relations*, Blackwell, Oxford.
- Subcommandante Marcos (2003), Tomorrow Begins Today: An Invitation to an Insurrection, u: Notes from Nowhere Editorial (ur.), *We Are Everywhere: The Irresistible Rise of Global Anti-Capitalism*, str. 34-37.
- Taylor, V. (1999), Gender and Social Movements: Gender Processes in Women's Self-Help Movements, *Gender And Society*, 13 (1), 8-33.
- Watson, I. (2001), Rethinking strategy and geopolitics: critical responses to globalisation, *Journal of Geopolitics*, 6 (3), 87-116.
- Watts, M. (2010), Resource curse? Governmentality, oil and power in the Niger delta, *Journal of Geopolitics*, 16 (1), 50-80.
- West, L. A. (1992), Feminist nationalist social movements: Beyond universalism and towards a gendered cultural relativism, *Women's Studies International Forum*, 15 (5-6), 563-579.

Petar Kurečić

THE CONTEMPORARY CHALLENGES TO THE DOMINANT
GEOPOLITICAL VISIONS

Summary

The geopolitical evolution represents a permanent process. It is mostly influenced by the geopolitical condition, in which the geopolitical relations and processes are evolving. The understanding of geopolitical evolution is impossible without the critical review and even rejection of the dominant geopolitical visions. There are various theoretical perspectives that reject the dominant geopolitical visions and discourses as well as geopolitical practices of the political elites. Those theoretical perspectives are known as: critical geopolitics, anti-geopolitics, subaltern geopolitics, feminist geopolitics, radical geopolitics. There are also various comprehensions of relationship between these theoretical perspectives, although it is clear that each of them is overlapped with others, and all of them are overlapped with critical geopolitics, differing in the focus of study and the identification of new moments, and at the same time being similar by their deflection from the dominant geopolitical vision and practices, to which they react in different ways: by criticizing, by putting resistance or offering alternatives. In this paper, the research focus is mostly on anti-geopolitics, a radical geopolitical vision that puts into question the relations of exploitation and dominance. Anti-geopolitics also represents a theoretical perspective that poses the most serious challenge to the dominant ways of representing the World. The proponents of anti-geopolitics focus their research on the anti-colonial and anti-imperialist struggles, as well as on the social movements and networks that offer a resistance to globalization and geo-economic logic that are advocated and practiced by the political-economic elites of states and multinational corporations and intergovernmental institutions, especially the financial ones. The paper also brings a brief review of the key aspects of other theoretical perspectives that represent a more or less radical deflection from the dominant geopolitical visions.

Keywords: geopolitical evolution, theoretical perspectives, geopolitical visions, anti-geopolitics, feminist geopolitics, social movements

Kontakt: **Petar Kurečić**, Hrvatski sabor, Trg sv. Marka 6, 10000 Zagreb. E-mail: petar.kurecic@sabor.hr